

A person is seen from the back, looking at a large screen displaying a diagram with several blue boxes and arrows. The scene is dimly lit, with the screen being the primary light source. The person is wearing a dark jacket.

JAKTEN PÅ EN

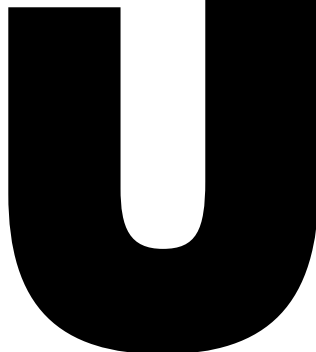
Av MADELEINE
JOSTEDT ULRICI

Ibland blir
det helt rätt
när dialekter
hörs i tv,
men ibland
hamnar de
snett.

DIALEKT

Det här är
berättelsen
om ett
svenskt
dialekt-
dilemma.

akten på en mördare, kriminalserien om det brutala sexualmordet på lilla Helén Nilsson i Hörby 1989, har hyllats för skådespeleri, manus och regi såväl som produktionsdesign, kostym och scenografi. Men inte bara därför.

Merparten av seriens skådespelare är hämtade i Skåne och talar skånska som en del av sin rollgestaltning. ”Det var viktigt för oss, för att inte sedan kunna bli beskyllda för att stockholmare springer om-

kring och försöker prata skånska”, säger regissören Mikael Marcimain till Aftonbladet.

DIALEKTER VERKAR med andra ord vara ett effektivt verktyg för en skådespelares gestaltningsarbete – en väg mot den realistiska helhet som eftersträvas i vår tids film- och tv-produktioner. Ändå lyser dialektstudierna med sin frånvaro på de svenska teaterhögskolorna. Och många av våra största stjärnor väljer att fortsätta jobba på Dramaten-färgad rikssvenska. Språkcoacher hör till ovanligheterna och något generellt förhållningssätt till dialekternas plats i rollgestaltningen verkar inte finnas från branschens sida.

– Det här med dialekter var ju på tapeten för tio, femton år sen, säger David Färdmar, en av Sveriges mest erfarna castare, med succéer som Känningen sorg, Ettor och nollor och Apflickorna på sitt cv.

– Nu har det tippat över till att ingen orkar bry sig över huvud taget. ”Publiken köper

det ändå”, tänker de. Allt går snabbare hela tiden. Det finns mindre pengar, det ska produceras snabbare, besluten kommer senare och det finns ingen tid att göra något gediget.

Ofta förklaras dialektlösheten med konstnärliga visioner som sträcker sig bortom språkliga överväganden:

– Det är framför allt goda skådespelare man söker, förklarar Moa Olsson från Castingverket.

Hon har rollsatt bland annat SVT-serierna Falkenberg forever, Ettor och nollor och Vår tid är nu. Moa Olsson anser att det generellt finns andra saker som går före dialekt i castingprocessen:

– Ju större rollen är, desto viktigare är gestaltningen. Köper jag illusionen eller köper jag den inte? Det är det som allt handlar om i slutändan.

Ulf Friberg är skådespelare och lektor i scenisk gestaltning vid Teaterhögskolan i Luleå. Han instämmer motvilligt i analysen om att dialekternas status har tappat mark.

– Ängsliga producenter och regissörer vill ha en viss namnkunnig skådespelare för att locka mer publik, oavsett om denna behärskar en dialekt eller inte. Det finns ingen i projektet med vision eller lust att skapa något genuint. Folk kommer att titta ändå, säger han.

IBLAND KAN DET dessutom handla om att produktionens finansiering behöver hållas regional, och att man på grund av olika samarbetsavtal är tvungen att rollsätta inom ett visst geografiskt område.

Malin Molin och Johanna Runevad i Falkenberg forever.

MALIN MOLIN

I Sverige är
det godtyckligt.
Du får ta eget
skådespelar-
ansvar,
helt enkelt.”

5 SERIER OCH FILMER DÄR DIALEKTEN ÄR I FOKUS

● **Jakten på en mördare, SVT:** Alla som ska tala skånska talar faktiskt skånska.

● **Sommaren -85, SVT:** Sven Boräng som tandläkaren Bengt och Emma Broomé som undersköterskan Åsa. Västgötaillusionen funkar ypperligt.

● **Call girl: Hanna Ullerstam** gör socionomen Mona med nasal Lena Nyman-släpighet.

● **Systrar -68, SVT:** Mikaela Knapp och Maja Rung sätter 1960-talssvenskan.

● **Ack Värmeland, TV4:** Lätt känsla av lyteskomik, men värmländska pratar de flesta. Som sig bör i Värmland.

5 SERIER OCH FILMER DÄR DIALEKTEN GLÖMS BORT

● **Tårtgeneralen:** Det västmanländska fyllet pratar Dramatensvenska, till och med som packad.

● **Wallander-filmerna.** Kurt Wallander säger sig ha bott i Ystad i hela sitt liv. Men det låter inte som det.

● **Solsidan, TV4:** Värmländska Anna har en storebror som är söderkis och två föräldrar som kommer från Göteborg. Men det står inte i manus.

● **Utvandrarerna, SVT:** Jan Troells 1970-talsversion med en modfälld Liv Ullman som inte låter småländsk.

● **Emil i Lönneberga, SF:** Stockholmsdialekt och inslag av dalmål hörs när handlingen är placerad i Småland.

– Då kanske det inte finns, säg, rätt typ av småländska i Göteborg, om det är där vi måste casta, säger Moa Olsson. Det är ofta en ekonomisk eller konstnärspolitisk fråga.

Men frågan är om den här typen av praktiska lösningar lever upp till publikens krav. David Färdmar befarar att känslan av autenticitet kan komma i andra hand.

– Men sen finns det ju exempel där man har försökt att ”göra dialekt”, funderar han, och nämner Gustaf Skarsgårds göteborgska dialektgestaltning i Ettor och nollor från 2014.

– Gustaf gick ju *all in* med sin dialektcoach. Han gjorde ett fantastiskt karaktärsarbete, men åkte på så mycket skit för det, säger David Färdmar.

Gustaf Skarsgårds skruvade gangsterkung Karl Nilsson – ”vilt tuggande med provocerande usel göteborgsdialekt”, enligt en recension i Göteborgs-Posten – var resultatet av ett intensivt dialektarbete. Och han lät onekligen göteborgsk, men coachens karaktäristiska varvsgöteborgska klingade 1970-tal. Var det verkligen rätt person att ge vägledning till ”orten-snack” à la 2010-tal? Kan det helt enkelt vara så att det behövs fler coacher?

– Ja, det finns visserligen väldigt få svenska dialektcoacher, säger skådespelaren och filmcoachen Lukas Loughran. Men om man ska prata göteborgska i en film räcker det kanske att man pratar lite göteborgska? Vi behöver ju inte lura alla i Sverige – vi behöver bara lura dem utanför Göteborg! Och om några inte går på det så är det väl *fine*?

ATT DET IBLAND kan räcka med några få drag som förstärker dialekten, bekräftar logopeden Åslög Rosén.

Hon är en av Sveriges ledande röst- och dialektcoacher, som bland annat är flitigt anlitad av Dramaten, film och tv.

– Det ger tillräckligt och skådepelaren klarar av det.

Hon ger några exempel:

– I tv-serien *Gentlemen & gangsters* skulle Ruth Vega Fernandez göra en diplomat-dotter från Östermalm och David Denčik skulle snacka Södersnack från 1960-talet. Sen hade vi David Fukamachi Regnfors, som skulle gestalta Klas Östergren, både som ung och äldre. Med en enda röstcoach och så många varianter får man lov att fokusera på röst och tempo, till exempel.

I BOKEN *Skådespelares tankar om röst, tal, text och språk* beskriver Birgitta Abu Asab, före detta röst- och tallärare vid Teaterhögskolan i Malmö, hur kravet på att behärska rikssvenska grundar sig på idén om dialekter som gestaltningssgrepp; att dialekter just säger något om en rollfigur. Men valet att *inte* tala en viss dialekt kan också ge värdefull information, menar Åslög Rosén. I arbetet med långfilmen *Unga Astrid* beslutade man till exempel att göra småländskan till föräldragenerationens dialekt för att markera något arkaiskt.

– Vi hade för det första en dansk regissör som inte hörde någon skillnad på svenska dialekter. Magnus Krepper, som spelar Astrids pappa, är i grunden östgöte, och Maria Bonnevie, mamman, är svensk-norska. Ovanpå det

har vi Alba August, som talar rikssvenska. Då fick man göra ett konstnärligt val för att förstärka och förmedla någonting konkret, i det här fallet gammalt i förhållande till ungt.

I några produktioner finns emellertid en mer övergripande språklig vision. Moa Olsson har castat samtliga säsonger av SVT-serien Vår tid är nu. Hon berättar om ett omsorgsfullt arbete tillsammans med Åslög Rosén för att hitta ett eget förhållningssätt till språket inom ensemblen.

– Vi var väldigt aktsamma på att hitta ett gemensamt språk från 1940-tal till sent 1960-tal. Vi ville forma ett språk som ligger rätt i hur man uttryckte sig vid en viss tid, utan att härma ett alltför gammaldags tonfall. Det hade lätt kunnat bilda en osynlig mur för tittaren. Huvudensemblen fick även arbeta med åldersvariationer, eftersom de åldras närmare fyrtio år under tre säsonger.

EN ANNAN skådespelare som har arbetat med Åslög Rosén är Hanna Ullerstam, känd från bland annat filmerna Monica Z och Call girl samt SVT-serierna Kalifat och Sommaren -85. I den senare gestaltar hon den proggiga rebellen Anna, som kränger Proletären utanför Folkets hus och tycker att det är "borgerligt att paxa" sittplatser.

För att hitta fram till Annas språkmelodi och tonfall tog Hanna hjälp av en tidigare rollgestaltning. Mikael Marcimains Call girl, från 2012, utspelar sig under den omtalade Geijeraffären 1977. I filmen gestaltar Hanna Ullerstam

SVEN BORÄNG

Emma Broomé, Elina Sätterman och Sven Boräng i Sommaren - 85.

socionomen Mona, vars språk inspirerades starkt av Lena Nyman.

– Det var Mikaelns idé att jag skulle prata så, berättar hon. Och det var verkligen en av de viktigaste regianvisningarna han gav mig. Den präglade hela min rollgestaltning.

Egentligen var en skådespelare från Stockholm påtänkt för Hanna Ullerstams roll. Själva är hon född i Göteborg.

– Plötsligt fick de in regionala pengar från Göteborg,

och då fick jag rollen, fast jag sen skulle prata Lena Nyman-stockholmska från den tiden. Så funkade konstnärspolitik! skrattar Hanna Ullerstam.

– Jag satt hela sommaren och tittade på gamla serier och dokumentärer från 1970-talet för att få till den lite nasala 1970-talsstockholmskan, →

Hanna Ullerstam
tillsammans med Sverrir
Guðnason i Call girl.

berättar hon. Sen försökte jag behålla dialekten under hela inspelningen för att inte tappa den. Jag hade replikerna inspelade och gick och lyssnade och övade så fort det fanns möjlighet.

I SOMMAREN -85 syns även den Göteborgsbaserade skådespelaren Sven Boräng. Han gestaltar tandläkaren, tillika ofrivillige fadern, Bengt, som med pösiga byxor och ett oefterslignat overhead-föredrag på Skaraborgsengelska blir ett särskilt starkt inslag i serien.

– Dialekter och kronolekter är svinintressant. Men det kändes oerhört läskigt och obehagligt att göra det faktiskt. För det är att påstå något. Och skräcken är att det spricker. Då står man där ensam och har gjort bort sig, säger han.

Till skillnad från exempelvis brittiska eller amerikanska skådespelare, undervisar svenska skådespelare varken i dialekter, sociolekter, *kronolekter* – språkliga skillnader mellan generationer – eller några andra språkvariationer. Det är någonting som Sven Boräng hade uppskattat.

– Hade man haft det i skolan skulle man haft självförtro-

endet att använda det mer också. Det tror jag hade spelat stor roll. Man öppnar sig själv. I värsta fall kan det bli som en distans, när det liksom inte finns i kroppen.

Skådespelaren Malin Molin, känd från Falkenberg forever, har både utbildats och undervisat på Teaterhögskolan i Malmö.

– Jag tycker inte att det känns som om att någon lyfter dialektfrågan på ett övergripande plan i branschen. Det finns inget generellt ställningstagande, säger hon. Var och en tar med sig sitt.

Hanna Ullerstam håller med: – I Sverige är det godtyckligt. Du får ta eget skådespelarsvar, helt enkelt.

LUKAS LOUGHRAN ÄR utbildad vid Lee Strasberg institute i New York, och arbetar i princip enbart utomlands. Han gestaltar ofta central-europeiska rollfigurer med komplicerade dialekter. Kosta vad det kosta vill. Med videomötesverktyg som Zoom och Skype finns det inga ursäkter. – Det går att lära sig dialekter, säger han.

Frågan är bara vem som ska stå för kalaset. Simon Norrthon är skådespelare,

ordförande för Teaterförbundet och tidigare prefekt vid Stockholms dramatiska högskola. I en intervju i SVT 2015 beskrev han det som ”en underbar utmaning” att vässa skådespelarnas kunskaper om svenska dialekter.

– Jag välkomnar förstås ambitionen att verkligen höja gestaltungsgraden från skådespelarna. ... Det kommer ibland förfrågningar om att vi skulle ha dialektträning. Men det är mer som en krusidull. Om det hade varit mer efterfrågat från producenter så skulle det nog få ett avtryck i utbildningen.

Malin Molin anser att dialektstudier borde inkluderas i fler skådespelarutbildningar.

– Ja, absolut. Över huvudet taget borde gestaltande med rösten vara ett eget ämne.

Hanna Ullerstam konstaterar att mer utbildning hade varit nyttigt. Men problemet är att kunskaperna inte är tillräckligt eftertraktade.

– Hittills har det inte funnits någon större efterfrågan, eftersom branschen säljer illusionen om att dialekter är en petitess. Så om till exempel Mikael Marcimains aktuella val gör avtryck inom film och tv, kanske även efterfrågan förändras. Jag skulle definitivt vilja gå en kurs i de vanligaste svenska dialekterna, säger hon.

Hon får medhåll av David Färdmar:

– Mer av den varan hade absolut varit givande.

Moa Olsson berättar upprymt om en nystartad Facebookgrupp för olika norrländska dialekter.

– Så att man ska veta var man kan leta när det behövs, vilket ju är toppen. ☺

HANNA ULLERSTAM

”Jag satt och tittade på
gamla serier och dokumentärer
från 1970-talet”

SCENE

TAKE

ROLL

DATE

SOUND

PROD.CO.

DIRECTOR

CAMERAMAN

Magnus Schmitz som Ulf Olsson i Jakten på en mördare.

MAGNUS SCHMITZ

”Dialekterna är ju musiken”

Ulf Olsson ströp både 10-åriga Helén Nilsson och 26-åriga Jannica Ekblad. I SVT-serien Jakten på en mördare skildras polisens sökande efter förövaren. Ulf Olsson växte upp i Höör och Hörby i mellersta Skåne. I serien – som har rosats för skådespelarnas dialekter – gör Magnus Schmitz rollen som mördaren. Han förberedde sig bland annat genom att lyssna på inspelningar med Ulf Olsson.

– Jag är uppvuxen i nordvästra Skåne och valde att tala den skånska som jag är bekant med. Men jag gjorde den lite grövre och bufflade till den lite. Den är lite släpigare. Och den grövre skånskan ligger lite längre bak i svalget, säger han.

När Magnus Schmitz började på Teaterhögskolan i Malmö var det en outtalad självklarhet att studenterna skulle tvätta bort dialektala särdrag. På scen var det Dramatens klassiska stillideal som gällde. En putsad rikssvenska utan regional färg var det som förväntades av skådespelarna.

– Det slår mig än i dag hur märkligt det är. Dialekterna är ju musiken till talet. Om man

vänjer en publik vid att lyssna på en viss sorts musik så håller man borta en annan musiksmak. Men jag tycker om att få en massa olika instrument i öronen. Jag vill höra ett myller av olika tonsättningar.

Magnus Schmitz efterlyser utbildning i dialekter för skådespelare – och dialekter som ett instrument i fler filmer och tv-serier.

– Dialekter gör att man känner sig mer anknuten till det man ser. De är en del av vårt kulturarv.

– Anders Svensson